

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA SAĞLIK İLE İLGİLİ İÇERİKLERE YER VERİLME DURUMU

THE INCLUSION OF HEALTH RELATED TOPICS IN SOCIAL STUDIES TEXTBOOKS

Aydan USTAOĞLU ÇELİK¹, Çiğdem KOZANER YENİGÜL²

ÖZ: Sağlık konusu tıbbın konusu gibi görünse de sosyal bilimlerin de incelediği konular arasında yer almaktadır. Çünkü sağlık; toplumsal ve bireysel hayatın en önemli olgusudur. Bu araştırmanın amacı, sosyal bilgiler ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklere yer verilme durumunun incelenerek tespit edilmesidir. Bu amaç doğrultusunda, 2019- 2020 eğitim-öğretim yılında kullanılan 4, 5, 6, ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları ve öğretim programı veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Verilerin analizinde doküman ve betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Ders kitaplarında sağlık ile ilgili içerik ve temalar belirlenerek, öğrenme alanlarına göre analiz edilerek tablolar halinde düzenlenmiştir. Sonuç olarak her sınıf düzeyinde sağlık ile ilgili içeriklere rastlanmıştır fakat konuların öğrenme alanları ve sınıf düzeylerine göre eşit dağılmadığı, özellikle 7. sınıf düzeyinde daha az yer verildiği görülmüştür. Bu durum özellikle günümüzde yaşanan sağlık sorunları ve Covid-19 pandemi süreci de göz önünde bulundurularak, toplumsal hayata hazırlayan bir ders olma özelliği ile sosyal bilgilerde sağlık ile ilgili içerik ve konuların daha fazla yer verilme durumunun gerekliliğini ortaya çıkartmaktadır.

ABSTRACT: Health is primarily the subject of medicine, nevertheless it is also studied by other disciplines including inter alia social sciences. As a reason, health is the most important phenomenon of both individual and social life. Accordingly, the objective of this study is to investigate and assess the health-related content in social studies textbooks. In line with the objective of the study, social studies textbooks published by Ministry of National Education of Republic of Turkey to be taught in the 4th grade of elementary schools and in the 5th, 6th and 7th grades of the middle schools as well as the respective social studies curricula used in the 2019-2020 academic year were used as the data source. Documentary and descriptive analyses were used in the analysis of the research data. Health-related content and themes in the textbooks were determined, analyzed according to learning fields (theme) and arranged in tables. In conclusion, it was determined that health-related content is included in the teaching materials of all four grade levels analyzed within the scope of this study. It was also determined however that the health-related content was not evenly distributed according to learning fields and grade levels, and that there was less health-related content in teaching materials of 7th grade compared to other grade levels. These findings indicate that it is necessary to include more health-related content in social studies courses, taking into consideration that social studies course aim to prepare the students for social life and given the health problems experienced today and the ongoing COVID-19 pandemic process

Anahtar sözcükler: Sosyal bilgiler, sağlık, ders kitabı, öğrenme alanı

Keywords: Social studies, health, textbook, learning fields

Bu makaleye atf vermek için:

Ustaoglu-Çelik, A. ve Kozaner-Yenigül, Ç. (2022). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklere yer verilme durumu, *Trakya Eğitim Dergisi*, 12(2), 880-895

Cite this article as:

Ustaoglu-Çelik, A. & Kozaner-Yenigül Ç. (2022). The inclusion of health related topics in social studies textbooks. *Trakya Journal of Education*, 12(2), 880-895

¹ Öğr. Gör. Dr., Yozgat Bozok Üniversitesi, Çekerek Fuat Oktay Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri Bölümü, Çocuk Gelişimi Programı, Yozgat/Türkiye, aydan.u.celik@bozok.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-0760-6921

² Dr. Öğr. Üyesi., Başkent Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü, Sınıf Öğretmenliği Programı, Ankara/Türkiye, ckozaneryenigul@baskent.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3849-3843

EXTENDED ABSTRACT

Introduction

In addition to being the subject of medicine, health is also a social and cultural phenomenon that has collectivism in its essence, and is thus among the subjects studied by social sciences (Aytaç & Kurtdaş, 2015; Kurtdaş, 2016). In today's world, health has become the focus of attention so much that people are engaged in health matters as never before in history. In line with this trend, health education has been becoming more and more important with each passing day (Güngör & Erdem, 2019; Pelitoğlu, Çıldır Pelitoğlu & Özgür, 2013). There is general consensus on the expedience of schools as a tool for health promotion. Schools have the opportunities to improve children's health literacy through the supportive environments they offer and the curriculum (Çınar, Ay & Boztepe, 2018; Hagell, Rigby & Perrow, 2015). In this context, basic education provided in schools contributes to the critical components of health, including decision-making, communication skills and ability to cope with emotions (Çoban & Özcebe, 2019). Health is not taught as a separate discipline at the elementary and middle school levels. Instead, health-related content has been incorporated into curricula of other courses through the acquisitions within the scope of the "Health Culture" sub-discipline (Şahin & Özata, 2009).

One of these courses is the social studies course that is taught within the scope of basic education. In this context, health-related knowledge and skills have been directly or indirectly incorporated into the social studies course through the learning fields and themes included in the content of social studies. On the other hand, the COVID-19 pandemic, which the entire global community is fighting against today, left no room for doubt that health is a vitally important subject and is hence a concept to be taken seriously. In view of the foregoing and taking into consideration that the emphasis on health in textbooks prepared within the scope of social studies curriculum and on the assessment of the health-related content in these textbooks have gained more importance today, it is aimed with this study to investigate and assess the health-related content in social studies textbooks, and to contribute to the relevant literature.

In this context, the following research questions have been determined

1. To what extent is the health-related content available within the scope of learning fields in the elementary school 4th grade social studies textbook?
2. To what extent is the health-related content available within the scope of learning fields in the middle school 5th grade social studies textbook?
3. To what extent is the health-related content available within the scope of learning fields in the middle school 6th grade social studies textbook?
4. To what extent is the health-related content available within the scope of learning fields in the middle school 7th grade social studies textbook?

Method

This study was designed as a qualitative research, and "documentary analysis", one of the qualitative research methods, was used to analyze the research data. Social studies textbooks published by Ministry of National Education of Republic of Turkey in 2019 to be taught in the 4th grade of elementary schools and in the 5th, 6th and 7th grades of the middle schools as well as the learning fields included in the social studies curricula of 2019-2020 academic year were used as the data source. Documentary and descriptive analyses were used in the analysis of the research data. In accordance with the scope and content of the 7 different learning fields related to health, 4 different categories were determined, that are "healthy life", "health problems", "health services" and "other". In the analysis process, themes were created by associating the health-related content based on the said categories. The data obtained as a result of the documentary analysis were re-analyzed via descriptive analysis, the themes and contents were divided into categories and tabulated, and then evaluated based on the learning fields of the social studies course.

Discussion and Conclusion

In this study, health-related content included in social studies textbooks taught in the 4th, 5th, 6th and 7th grades was assessed based on learning fields. The findings of the study indicated that all the social studies textbooks reviewed includes health-related contents within the scope of certain learning fields, such as public health, attaching importance to being healthy, health services, health problems, developments and technologies in the field of health, and the right to health. Nevertheless, the overall volume and variety of the health-related content included in the textbooks reviewed were found to be insufficient.

Analysis of the volume and variety of the health-related content included in the textbooks by learning fields revealed that the volume and variety of the health-related content included within the scope

of the learning fields of “Individual and Society” and “Production, Distribution and Consumption” were sufficient, whereas that the volume and variety of the health-related content included within the scope of the learning fields of “Culture and Heritage” and “Global Connections” were largely insufficient. A textbook is written specifically for the teaching of a particular course to students at a certain grade level, and serves as the basic source of information with respect to a particular course. The content of the textbook is aligned with the curriculum. Textbooks constitute the basis for the development of a lesson, and provide a reference point for the teachers which they can refer to while teaching (Gülersoy, 2013). Students benefit from textbooks while preparing for the classes, studying, and overlearning the subjects already covered (Güzel & Şimşek, 2012). In this sense, the effect of textbooks in teaching the content stipulated in the course curriculum cannot be denied. There are many studies available in the literature, in which social studies textbooks are investigated in terms of universal/social events and phenomena (Demirkaya Gedik, 2008; Öztürk & Veziroğlu, 2020; Sağlam, Vural & Akdeniz, 2011; Taşkın & Memişoğlu, 2019). In this context, the health problems that affect the social life, e.g. COVID-19 pandemic, will undoubtedly have reflections on curricula and textbooks. The review of the relevant literature in that regard however did not reveal any studies, in which specifically the health-related content in the social studies curriculum and textbooks were investigated in depth. Then again, the results of similar studies addressing the health-related content in other branches available in the literature support the findings of this study. One of the aims of the social studies course is to provide students with a social personality so that they are aware of their rights and responsibilities, conscious of the events happening around them, and to raise them as good citizens (Gömleksiz & Cüro, 2011). Taking into consideration the link between health and human rights (WHO, 2012), it would be appropriate to scrutinize the issue in the field of social studies. Health first of all covers the behaviors of, and the social relations between, people (Aytaç & Kurtdaş, 2015). Incorporating health-related content into the social studies course curriculum will contribute to raising health awareness, both individually and socially.

GİRİŞ

Sağlık hayatın en temel, vazgeçilmez unsurlarından biridir (Alu, 2017; Kurtdaş, 2016). Dünya Sağlık Örgütü sağlığı; “*yalnızca hastalık veya sakatlığın olmaması değil; tam bir fiziksel, zihinsel ve sosyal iyilik hali*” olarak tanımlarken “*ırk, din, siyasi inanç, ekonomik veya sosyal durum ayrımı yapılmaksızın sağlığın her insanın temel haklarından biri*” olduğu vurgusunu yapmaktadır (World Health Organization [WHO], 1946). Türk Dil Kurumu tarafından ise sağlık; “*vücut esenliği, esenlik, sıhhat, afiyet ve sağ, canlı, diri olma durumu*” olarak tanımlanmaktadır (Türk Dil Kurumu [TDK], 2021).

Sağlık tıbbın konusu olmanın yanı sıra özünde toplumsallığı barındıran, sosyal bilimlerinde konuları arasında yer alan sosyal bir kurum ve kültürel bir alandır (Aytaç ve Kurtdaş, 2015; Kurtdaş, 2016). Bugün insan ile sağlık arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. Günümüzde bu ilişki incelendiğinde insanların yaşam merkezine sağlık konularının yerleştiği, tarihte hiç olmadığı kadar insanların bu dönemde sağlık konularıyla içi içe olduğu, bu doğrultuda sağlık eğitiminin de her geçen gün daha da önem kazandığı bulgularına ulaşılmaktadır (Güngör ve Erdem, 2019; Pelitoğlu, Çıldır Pelitoğlu ve Özgür, 2013).

Sağlık, eğitim için çok büyük bir öneme sahiptir. Aynı doğrultuda, eğitim de sağlık için önem taşımaktadır (Çınar, Ay ve Boztepe, 2018). Bu karşılıklı önem, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanunu’nun (1973) genel amaçlarından biri olan “*Beden, zihin, ahlak, ruh ve duygu bakımlarından dengeli ve sağlıklı şekilde gelişmiş bir kişiliğe ve karaktere sahip, ... verimli kişiler yetiştirmek ...*” ifadesinde açıkça görülmektedir.

Sağlık ve eğitim sistemi ile bireyler arasında arabuluculuk işlevi gören “sağlık okuryazarlığı” (Yılmazel ve Çetinkaya, 2016) eğitim ve sağlık arasında köprü kuran güçlü bir kavramdır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO, 2012) sağlığı okuryazarlığını “*insanların, yaşam boyunca sağlığı iyileştirmek ve sürdürmek için sağlık bilgisine erişme, anlama, değerlendirme ve kullanma becerisi*” olarak tanımlamıştır. Eğitim ve okuryazarlık sağlığın önemli belirleyicileri iken, ayrı bir okuryazarlık olarak sağlık okuryazarlığı, sosyal ve ekonomik kalkınma için giderek daha önemli bir hale gelmektedir (Kickbusch, 2001).

Sağlık okuryazarlığı, erken çocukluk döneminden başlayarak yaşam boyu öğrenme sürecinde edinilen değişken bir yapı olarak anlaşılmaktadır. Halk sağlığı perspektifinden bakıldığında, çocuklar ve gençler, sağlık okuryazarlığı araştırma ve müdahalesi için temel bir hedef grubu oluşturmaktadırlar (Bröder, Okan ve Bauer, 2017). Sağlık okuryazarlığını geliştirmeye yönelik çabalar, ideal olarak çocuklar ve ergenlerin davranışlarını geliştirirken başlarsa, daha geniş bir ulusal etkiye sahip olacaktır. Bu tür çabalar müfredata, ekonomiye ve araştırmalara verilecek önem ile halk eğitim sistemini içermelidir (Winkelman, vd., 2016).

Okulların, sağlığı geliştirmede bir araç olarak uygunluğu konusunda genel bir fikir birliği vardır. Okullar, sağladıkları destekleyici ortamlar ve öğretim programları vasıtasıyla öğrencilere sağlık okuryazarlığını geliştirme fırsatı sunar (ınar, Ay ve Boztepe, 2018; Hagell, Rigby ve Perrow, 2015). Halk sağlığı açısından bakıldığında ise, okulların asıl görevi sağlık sorunlarının azaltılmasından ziyade eğitimsel çıktılara odaklanmasıdır (Jourdan, 2011). Bu bağlamda okullar temel eğitim boyutunda; karar verme, iletişim becerileri ve duygularla baş etme yetenekleri dahil sağlığın kritik bileşenlerine katkıda bulunmaktadır (oban ve Özcebe, 2019).

Ülkemizde sağlıkla ilgili temel kavramlar, sağlıklı yaşam, sağlığın korunması gibi sağlık eğitimi konuları lise düzeyinde Milli Eğitim Temel Kanunu genel amaçları ve temel ilkeleri esas alınarak hazırlanan *Sağlık Bilgisi ve Trafik Kültürü Dersi* öğretim programı kapsamında ele alınmaktadır (şahin ve zata, 2009). İlkokul ve ortaokul seviyesinde ise sağlık eğitimine ilişkin ayrı bir ders programı bulunmamaktadır. Ancak Sağlık kültürü ara disiplin kazanımlarıyla kendi kazanımları eşleşen ayrıca “temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme” değerinin aktarılmasını sağlaması ile sağlık konularında ön plana çıkan programlardan biri 2005 tarihli sosyal bilgiler öğretim programıdır (Kaymakçı, 2012; Kılcan, Seyhan ve Güneş, 2020; MEB, 2013; şahin ve zata, 2009; Turan, 2018). Bu bağlamda sosyal bilgilerin; “kendisinin ve çevresindeki bireylerin sağlığına zarar vermeden, hastalıklardan korunmanın önemini kavramasına ve sağlık hizmetlerine erişebilmek için gereken becerileri kazanmasına, mutlu, huzurlu, etkin ve üretken bir hayat sürmesine rehberlik eden” bir ders olduğu söylenebilir (Kılcan, Seyhan ve Güneş, 2020).

Karmaşık ilişkileriyle günümüz toplumunda yaşanan sorunların tek boyutlu olarak çalışılması bir eksiklik olarak nitelendirilmektedir. Artık bilimlerde birbirinden ayrılma değil toplu çalışma teşvik edilmektedir. Böylelikle karmaşık hale gelen toplumsal problemleri, disiplinlerarası eğitim çalışmalarıyla çözmek daha gerçekçi görülmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgilerde ilkokul ve ortaokulda ele aldığı konular ve kavramlar bakımından çeşitlilik sunan, toplu öğretim anlayışıyla oluşturulmuş bir programdır. Sosyal bilgiler dersi öncelikle sosyal bilim disiplinlerinden oluşturulmuştur. İçeriği güncel olaylar, etnik, cinsel eşitlik, evre, hukuk ve gelecek çalışmalarından da etkilenmektedir (Kaya, 2020).

Ders kitabı, belirli bir dersin öğretimine yönelik yazılan, içeriği müfredatla uyumlu, dersin geliştirilmesini sağlayan temel kaynaktır (Gülersoy, 2013). Öğrenciler ders kitaplarından, derse hazırlık sürecinde, bireysel öğrenmede, işlenen konuların pekiştirilmesinde faydalanmaktadır (Güzel ve şimşek, 2012). Bu anlamda dersin öğretim programında belirlenen içeriğin aktarılmasında ders kitaplarının etkisi yadsınamaz. Alanyazında sosyal bilgiler ders kitaplarında evrensel/ toplumsal olay ve olgulara yönelik konuların incelendiği araştırmalar mevcuttur (Demirkaya Gedik, 2008; Öztürk ve Veziroğlu, 2020; Sağlam, Vural ve Akdeniz, 2011; Taşkın ve Memişoğlu, 2019). Bu bağlamda özellikle günümüzde toplumsal hayatı etkileyen sağlık sorunlarının yaşanmasının öğretim programlarına ve ders kitaplarına yansımalarının olması muhtemeldir. Bu nedenle ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklerin de incelenmesi ve analiz edilmesinin alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Temel eğitim bünyesinde olan sosyal bilgilerin içeriğinde yer alan öğrenme alanları ve ünitelerde doğrudan ya da dolaylı sağlık ile ilgili bilgi ve becerileri içermektedir. Öte yandan bugün tüm insanlığın birlikte mücadele verdiği “COVID-19 pandemisi” de sağlığın yaşamsal önemini, ciddiyetle ele alınması gereken bir konu olduğu gerçeğini gözler önüne sermiştir. Dünyada COVID- 19 salgınında 1.5 milyardan fazla öğrenci, 63 milyon öğretmen ve çok sayıda eğitim destek personeli karantinalar ve okulların kapanması nedeniyle etkilendi (EBR, 2020; akt. Balcı, 2020). Salgın hastalıkların eğitim sürecine de büyük ölçekli zararlar verdiği bir gerçektir. Bu anlamda sosyal bilgiler öğretim programı kapsamında hazırlanan ders kitaplarında, toplum içerikli bir ders olması sebebiyle sağlığa yapılan vurguların ve sağlık konularının varlığına yönelik tespitin daha bir önem kazandığı düşünülerek, bu çalışmanın alana katkı sağlaması beklenmektedir.

Bu araştırmada

1. İlkokul 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında öğrenme alanları kapsamında sağlık ile ilgili içeriklere yer verilme durumu nedir?
2. Ortaokul 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında öğrenme alanları kapsamında sağlık ile ilgili içeriklere yer verilme durumu nedir?
3. Ortaokul 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında öğrenme alanları kapsamında sağlık ile ilgili içeriklere yer verilme durumu nedir?
4. Ortaokul 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında öğrenme alanları kapsamında sağlık ile ilgili içeriklere yer verilme durumu nedir?

Sorularına yanıt aranmıştır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada veriler nitel araştırma metodolojisi kullanılarak toplanmıştır. Nitel bulgular derinlemesine açık uçlu mülakatlar, doğrudan gözlem ve yazılı dokümanlar olarak üç farklı veri toplama şeklinde meydana gelir (Patton, 2018). Nitel araştırmalar yorumlayıcı bir yaklaşımla ele aldığı problemi inceleyerek, olay ve olguları yorumlarken insanların onlara yüklediği anlamlara odaklanır (Baltacı, 2019).

Verilerin Toplanması ve Analizi

Bu çalışmada, araştırmanın amacına uygunluğu nedeniyle nitel araştırma yöntemlerinden biri olan “doküman incelemesi” kullanılmıştır. Nitel doküman incelemesi, yazılı belgelerin içeriğini ayrıntılı ve sistematik bir şekilde analiz etmek için kullanılan araştırma yöntemidir (Wach, 2013). Doküman incelemesi araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2018). Araştırmanın veri kaynağını Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2019-2020 eğitim-öğretim yılında ilkököl 4. sınıf ve ortaokul 5. 6. ve 7. sınıflarda okutulan sosyal bilgiler ders kitapları (Tüysüz, 2019; Şahin, 2019; MEB, 2019a; MEB, 2019b) oluşturmaktadır. Bu kitapların seçilme nedenlerinden ilki, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan ve öğretmenler tarafından yaygın kullanılan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) çevrimiçi sosyal eğitim platformunda yer alan kitaplar olmasıdır. Ayrıca sosyal bilgiler ders kitaplarını çeşitli açılardan analiz eden araştırmalarda (Abide ve Gelişli, 2020; Aktın, 2020; Baş, 2020; Dere ve Uçar, 2020; Şanlı, 2020) temel veri kaynağı olarak tercih edilen ders kitapları olması dolayısıyla araştırma kapsamında bu kaynaklar tercih edilmiştir. Verilerin analizinde doküman analizi yöntemi ve betimsel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Doküman analizinde izlenen aşamalar (Yıldırım ve Şimşek, 2018) şu şekildedir:

- Öncelikle ders kitapları temin edilmiş ve kodlama yapılmıştır. 2019-2020 eğitim öğretim yılında okutulan 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (4SB), 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (5SB), 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (6SB), 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (7SB) olarak kodlanmıştır.
- Bütün dokümanlardan seçilecek konu ve ünitelerin listesi hazırlanmıştır.
- Kategoriler ve temalar oluşturulmuştur.
- Araştırmanın amacına bağlı olarak sözcük, tema, karakter ve içerikler saptanmıştır.
- Saptanan kategoriler ve içerikler ders kitaplarındaki destekleyici ifadeler doğrultusunda örneklendirilmiştir.

Ders kitaplarında bulunan sağlık konuları ile ilgili içerikler, sosyal bilgiler öğretim programı öğrenme alanlarına göre düzenlenmiştir. Bu öğrenme alanları; “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar Yerler ve Çevreler”, “Bilim Teknoloji ve Toplum”, “Üretim Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık”, “Küresel Bağlantılar”dır. Sağlık konularıyla ilişkili, 7 farklı öğrenme alanının kapsamına ve konu içeriğine uygun olarak “sağlıklı yaşam”, “sağlık sorunları”, “sağlık hizmetleri” “diğer” olarak 4 farklı kategori belirlenmiştir. Analiz sürecinde sağlık konularına yönelik belirlenen içerikler kategori başlıklarına göre ilişkilendirilerek temalar oluşturulmuş, doküman analizi sonucu elde edilen veriler ayrıca betimsel analiz yöntemiyle düzenlenip yorumlanmıştır. Betimsel analizde amaç, toplanan verilerin düzenlenip ve yorumlanarak sunulmasıdır. Veriler önceden belirlenen temalara göre sınıflandırılır, sınıflandırılan verilere ilişkin bulgular özetlenir ve yorumlanır (Baltacı, 2019; Yıldırım ve Şimşek, 2018). Analiz sonucunda kategorilere ayrılan tema ve içerikler tablolaştırılarak sosyal bilgiler dersi öğrenme alanlarının kazanımlarına göre değerlendirme yapılarak yorumlanmıştır. Ayrıca ders kitaplarından sağlık ile ilgili konu ve içeriklere ait alıntılar yapılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliğini arttırmak amacıyla analizi üçgenlemesi stratejisi uygulanmıştır. Analizci üçgenlemesi bulguları gözden geçiren çoklu analizci kullanımıdır. Nitel veriyi, iki veya daha fazla kişinin bağımsız olarak analiz ederek bulguların karşılaştırılmasını sağlar (Patton, 2018). Çalışmada elde edilen veriler, dersin kazanımları, öğrenme alanları ve konularıyla ilişkilendirilerek bir kontrol listesi hazırlanmıştır. Kontrol listesi alanda bir uzmana gönderilmiş ve görüşleri alınarak yeniden düzenlenmiştir. Araştırmacılar tarafından oluşturulan liste ile uzman tarafından görüş belirtilen kontrol listesi karşılaştırılarak görüş birliği ve görüş ayrılıkları belirlendikten sonra çalışmanın güvenilirliği Miles ve Huberman (1994)'ın formülü “Güvenirlik= [(Görüş Birliği) / (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı)] x 100 ile hesaplanmıştır. Sosyal bilgiler ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklere yönelik oluşturulan kategorilere yapılan analizde çalışmanın güvenilirliği % 95 olarak hesaplanmıştır.

İşlem şu şekilde formüle edilmiştir: Güvenirlik= [(164): (164+ 7)] x100 = % 95

BULGULAR

Araştırmanın bu bölümünde, sosyal bilgiler ders kitaplarının öğrenme alanları temelinde hazırlanmış olan ünitelerinde yer alan sağlık ile ilgili içerikler belirlenmiş olup, “Sağlıklı Yaşam, Sağlık Sorunları, Sağlık Hizmetleri ve Diğer” kategoriler bağlamında sağlık içerikleri ele alınışlarına göre tablolaştırılarak yorumlanmıştır.

Tablo 1.

Birey ve Toplum öğrenme alanında yer alan sağlık konularının dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kategoriler	Sağlık İle İlgili İçerikler
4. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Fiziksel Aktivite, Beslenme, Barınma
	Sağlık Sorunları	Kol Çatlaması, Yürüme Engeli, Bedensel Engel
	Sağlık Hizmetleri	Sağlık Hizmeti, Hastane, Diş Hekimi, Doktor
	Diğer	-
5. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Temizlik, Beslenme, Fiziksel Aktivite Beslenme/Kahvaltı, Barınma, Kişisel Bakım, Uyku, Zihinsel Gelişim, Bedensel Gelişim, Sağlık Kontrolü
	Sağlık Sorunları	Görme Sorunu, Zihinsel Engel, Bedensel Engel, Boğmaca, Çocuk Felci, Difteri, Kızamık, Menenjit, Tetanos, Sarılık, Karın Ağrısı
	Sağlık Hizmetleri	Hastane, Tıbbi Yardım, Ambulans, Hasta, Hastane, Doktor, İlaç, Eczane, Sağlık Hizmeti, Tıbbi Bakım ve Rehabilitasyon Hizmeti, Aşı, Sağlık Hakkı Dünya Sağlık Örgütü, UNICEF, Sağlık Bakanlığı, Kızılay, Aile Sağlığı Merkezi
	Diğer	Doğal Afet, Aşı Kartı
6. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme, Sağlık İhtiyacı
	Sağlık Sorunları	Otizm, Hasta, Yaralı
	Sağlık Hizmetleri	Şifahane, Kızılay, Darülaceze
	Diğer	Çevre Temizliği, Doğal Afet, Kan İhtiyacı
7. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Fiziksel Aktivite/Oyun Oynamak, Kamu Sağlığı ve Temel Haklar, RTÜK Akıllı İşaretler
	Sağlık Sorunları	Televizyon Bağımlılığı, Davranış Bozuklukları
	Sağlık Hizmetleri	-
	Diğer	Sağlıklı ve Etkili İletişim

Tablo 1 incelendiğinde sosyal bilgiler ders kitaplarında “Birey ve Toplum” öğrenme alanı kapsamında her sınıf seviyesinde sağlık konularına yer verildiği görülmektedir.

Birey ve Toplum öğrenme alanı; 4. sınıf “*Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar.*” kazanımında yapılan “*Farklı yeteneklere, beğenilere ve kişilik özelliklerine sahip bireylerin yanı sıra dezavantajlı (engelli, yoksul, devlet bakımına muhtaç veya kronik sağlık sorunları yaşayan) bireylerin durumlarına da değinilir.*” (MEB, 2018) açıklaması doğrultusunda sağlık konusuna doğrudan yer verilen tek öğrenme alanı olma özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda ilgili kazanım doğrultusunda; engellilik, sağlık hizmeti, hastane ve doktor gibi içeriklere değinilmiştir. Yine ilgili tablo analiz edildiğinde; her sınıf düzeyinde sağlığa yönelik içeriklere değinildiği özellikle 5. sınıf ders kitabında sağlık konularının yoğunlaştığı ve çeşitlilik kazandığı bulgusuna ulaşılmıştır. Ayrıca Birey ve Toplum öğrenme alanında, 6. sınıf ders kitabında sosyal roller, kültürün maddi unsurları, toplumda farklılıklara yönelik önyargılar, toplumsal birlikteliğin oluşmasında sosyal yardımlaşma ve dayanışmayı destekleyen kurumlar, hak, özgürlükler ve sorumluluklar gibi konularda sağlık ile ilgili içeriklere rastlanmıştır. 7. sınıfta ise özellikle kitle iletişim araçlarının sağlık üzerinde olan etkisi ve kamu sağlığı konularında içeriklerin yer aldığı görülmüştür.

Her sınıf seviyesinden ders kitabında sağlık ile ilgili kodlama cümlelerinden seçilen örnekler şöyledir;

“*Bedensel engelli olmak bir eksiklik değil farklılıktır. Buna rağmen bedensel engelliler günlük hayatta ve iş ortamlarında zorluklarla karşılaşmaktadır.*” [s.29 / 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (4SB)]

“Devlet kurumları tarafından ücretsiz olarak uygulanan aşıların aksatılması veya hiç yaptırılmaması halinde çocuğun sağlık hakkını kullanması engellenir.” [s.27 / 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (5SB)]

“Kızılay: Savaş alanında yaralanan ya da hastalanan askerlere hiçbir ayırım gözetmeksizin yardım etmek amacıyla, 1868 yılında Hilal-i Ahmer adıyla kurulmuştur.” [s.37 / 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (6SB)]

“Televizyonu aşırı izleyen çocuklarda; televizyon bağımlılığı oluşmakta, birtakım davranış bozuklukları meydana gelmekte ve kendini ifade edememe sorunu ortaya çıkmaktadır.” [s.37 / 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı (7SB)]

Tablo 2.

Kültür ve Miras öğrenme alanında yer alan sağlık konularının dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kategoriler	Sağlık İle İlgili İçerikler
4. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Fiziksel Aktivite/Oyun Oynamak, Açlık, Susuzluk
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	-
	Diğer	Hasta Ziyareti
5. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Dinlenme, Gürültü, Beslenme/Hazır Gıdalar
	Sağlık Sorunları	Hasta, Hastalık
	Sağlık Hizmetleri	Doktor, Tıp Fakültesi
	Diğer	Doğal Afet, Hasta Ziyareti, Mesir Macunu, Başhekim, Hipokrates, Hipokrates Yemini, Şifa
6. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Hamam
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	Bimarhane, Şifahane, Hekim
	Diğer	-
7. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme Alışkanlıkları, Hamam
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	-
	Diğer	-

Tablo 2 incelendiğinde; sosyal bilgiler ders kitaplarında “Kültür ve Miras” öğrenme alanı kapsamında, sağlık konularına ilişkin çeşitlilikte sınırlılık gözlenmesine rağmen her sınıf seviyesinde sağlık konularına değinildiği anlaşılmaktadır.

Kültür ve Miras öğrenme alanı, Türk kültürünün özelliklerinin ön plana çıkartıldığı, kültürün korunması ve geliştirilmesi konularına ağırlık verilen, temelde tarih odaklı bir yapıya sahip olan öğrenme alanı niteliği taşımaktadır (MEB, 2018). Bu doğrultuda ilgili tablo analiz edildiğinde, tüm sınıf düzeylerinde özellikle Türk kültürüne ait unsurlara işaret edilerek sağlık konuları ile bağlantı kurulduğu görülmektedir. Örneğin; 4. sınıf ders kitabında “*Ailesi ve çevresindeki millî kültürü yansıtan öğeleri araştırarak örnekler verir.*” kazanımına yönelik sağlık ile ilgili belirlenen içeriklerde hasta ziyareti; 5. sınıf ders kitabında “*Kültürel öğelerin, insanların bir arada yaşamasındaki rolünü analiz eder.*” kazanımı doğrultusunda, 400 yıllık bir tarihe sahip olan Mesir Macunu ve kültürel zenginliğin bir ifadesi olarak yine hasta ziyareti konusuna dikkat çekildiği görülmektedir. 6. sınıf ders kitabında “*Türklerin Anadolu’yu yurt edinme sürecini XI ve XIII. yüzyıllar kapsamında analiz eder.*” kazanımı bağlamında Türkiye Selçuklularının inşa ettikleri şifahane, hamam gibi eserlerin yanı sıra kervansarayların içinde hekim gibi sağlık görevlileri ile kervansaraylarda kalan tüccarların beslenme, sağlık ve temizlik ihtiyaçlarının karşılandığına konu içeriğinde yer verilmiştir. 7. sınıf ders kitabında ise “*Osmanlı kültür, sanat ve estetik anlayışına örnekler verir.*” kazanımıyla ilişkili yabancı seyyahların seyahatnamelerinden ve gezi yazılarından örneklerle Osmanlı kültürüne yönelik olarak toplumda temizliğe verilen önem, beslenme alışkanlıkları gibi örneklerle konu içeriği oluşturulmuştur. Bu bağlamda tarih odaklı olan Kültür ve Miras öğrenme alanında, belirlenen sağlık ile ilgili içerik ve temalarla sağlık kurumlarının geçmişten günümüze yapı olarak değişimi hakkında öğrencilerin bilgi sahibi olmalarının aynı zamanda Türklerin sağlığa ve temizliğe verdiği öneme yönelik farkındalık oluşturma amaçlandığı söylenebilir.

Kültür ve Miras öğrenme alanına ilişkin 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyi ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklerin kodlandığı cümle örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Misafire kahve ikram etmek, dinî bayramlarda büyüklerin ellerini öpmek, hastaları ziyaret etmek, sünnet ve düğün törenleri yapmak millî kültür öğelerimizdendir.” [s.29 /4SB]

“Şifalı olduğu kabul edilen mesir macununun ortaya çıkışının tarihsel bir hikâyesi vardır.” [s.52 / 5SB]

“Bimarhane adı verilen hastaneleri Karahanlılar yapmıştır.” [s.76/ 6SB]

“Ünlü Seyyah Evliya Çelebi, Türklerin temizliğe verdiği önemi yansıtan hamamlarla ilgili izlenimlerini şöyle anlatı: ... Vezirler ve diğer devlet adamlarının sarayları ile ileri gelenlerin evlerinde ikişer üçer hamam vardır.” [s.80/ 7SB]

Tablo 3.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanında yer alan sağlık konularının dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kategoriler	Sağlık İle İlgili İçerikler
4. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Besin
	Sağlık Sorunları	Can Kaybı/Ölüm, Can Güvenliği, Hasta, Yaralı, Bulaşıcı Hastalık
	Sağlık Hizmetleri	İlaç, Temizlik Malzemesi, İlk Yardım Çantası, Yaşam Üçgeni, Arama Kurtarma, İlk Yardım
	Diğer	Doğal Afetler, Kan Grubu
5. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme, Dinlenme, Temiz Hava, Temiz Su
	Sağlık Sorunları	Can Kaybı, Yaralı, Solunum Yolu Hastalıkları, Sakat, Ruh Sağlığı, Beden Sağlığı, Salgın Hastalık
	Sağlık Hizmetleri	Sağlık Kurumları, AFAD
	Diğer	Doğal Afet, Çevre Sorunları
6. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	-
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	-
	Diğer	Çevre Kirliliği, Doğal Afet
7. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	-
	Sağlık Sorunları	Ebola Salgını
	Sağlık Hizmetleri	Sağlık İhtiyaçları, Sağlık Hizmetleri, Sağlık İmkânları
	Diğer	Doğal Afetler, Çevre Kirliliği, Çarpık Kentleşme, Küresel Isınma, Trafik Sorunu, Görüntü Kirliliği

Tablo 3 incelendiğinde; sosyal bilgiler ders kitaplarında “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı kapsamında her sınıf seviyesinde sağlık konularına yer verildiği ancak 6. sınıf ders kitabında sağlığa yönelik içeriklerin daha kısıtlı olduğu görülmektedir. Bu öğrenme alanı; insan, yer ve çevre etkileşimine dikkat çekilen coğrafya temelli bir alandır. Bu kapsamda 4. sınıf ders kitabında; “Doğal afetlere yönelik gerekli hazırlıkları yapar.” kazanımına yönelik olarak can güvenliği, ilk yardım, yaşam üçgeni gibi sağlık konularına değinildiği görülmektedir. 5. sınıf ders kitabında; “Yaşadığı çevredeki afetlerin ve çevre sorunlarının oluşum nedenlerini sorgular. Doğal afetlerin toplum hayatı üzerine etkilerini örneklerle açıklar.” yönündeki kazanımlarla ilişkili olarak doğal afet, çevre sorunları, salgın hastalık gibi sağlık kavramlarına yer verilmiştir. 6. sınıf ders kitabında; “Türkiye’nin temel beşeri coğrafya özelliklerini ilgili haritalar üzerinde gösterir.” kazanımına ilişkin sanayi kuruluşlarında çevre kirliliğini önlemeye yönelik çalışmalar konu içeriğinde yer almıştır. 7. sınıf ders kitabında ise; “Örnek incelemeler yoluyla göçün neden ve sonuçlarını tartışır.” kazanımına yönelik olarak, insanların daha iyi sağlık imkânlarından yararlanmak için göç etmesi ya da göçe sebep olan diğer unsurlardan doğal afetlerle ilgili örnekler görsellerle, internet haberi ya da açık uçlu sorular yöneltilecek konu içeriklerinde verilmiştir. Bunlara ek olarak; İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanını kapsayan sağlık ile ilgili içeriklerin ve temaların, öğrencilerin mekân ve çevreyle etkileşimini sağlayarak bireysel ve toplumsal bakış açısı kazanmasına odaklandığı görülmektedir.

İnsanlar, Yerler ve Çevreler öğrenme alanına ilişkin 4, 5, 6 ve 7. Sınıf düzeyi ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklerin kodlandığı cümle örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Elinizden geldiğince arama kurtarma, ilk yardım ve enkaz kaldırma ekiplerine yardımcı olunuz. Bulaşıcı hastalıkların ortaya çıkıp yayılması ihtimaline karşı temizlik kurallarına uyunuz, uymayanları uyarınız.” [s.89 /4SB]

“Depremden yaralı olarak kurtulan kişiler sakat kalabilir. Bu nedenle deprem, depremi yaşayan insanların ruh ve beden sağlığı üzerinde uzun yıllar süren etkiler bırakabilir.” [s.86 /5SB]

“Her canlı, doğası gereği mutlaka suya ihtiyaç duyar. ... Fabrika bacalarına filtre takılması, atılan kirli suların toprağa ve sulara boşaltılmaması ... yapılabilecek önemli çalışmalardır.” [s.117 / 6SB]

“Dünya Sağlık Örgütü sözcüsü, Ebola salgınının görüldüğü ülkelerdeki hastaların virüsü başka bölgelere taşınmasını engellemek için buralardaki ilgili kuruluşlarla iş birliği yapıldığını belirtti.” [s.114 / 7SB]

Tablo 4.

Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanında yer alan sağlık konularının dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kategoriler	Sağlık İle İlgili İçerikler
4. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme, Temizlik, Fiziksel Aktivite/Spor, Kişisel Bakım
	Sağlık Sorunları	Hastalık, Hasta, Görme Engelli, Boğulma, Can Kaybı, İşitme Kaybı, Denge Bozukluğu, Baş Dönmesi, Baş, Göz ve Kulak Ağrısı, Bel Ağrısı, Omuz ve Boyun Tutulması, Sinirlilik, Gen Bozukluğu, Yorgunluk, Duruş Bozukluğu, Kan Basıncı, Ruh Sağlığı
	Sağlık Hizmetleri	Sağlıkta Teknoloji, Teşhis, Tedavi, İlaç, Tıbbi Cihaz, Eczacı, İlaç Kutusu, Acil Servis, Acil Yardım Merkezi, Ambulans, Sağlık Operatörü, Sağlık Personeli
	Diğer	Çevre Sorunları, Kaza
5. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	-
	Sağlık Sorunları	Hastalık, Salgın Hastalık, Protez, Teknoloji Bağımlılığı, DNA Onarımı
	Sağlık Hizmetleri	Teşhis, Tedavi, Aşı, Tıbbi Cihaz (Diyaliz Cihazı), Hastane, Alo 182 MHRS, Hekim
	Diğer	Kaza, Aziz Sancar
6. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Temiz Çevre
	Sağlık Sorunları	Hastalık
	Sağlık Hizmetleri	Tıbbi Cihazlar
	Diğer	Tıpta Nanoteknoloji, Yapay Zekâ, Doğal Afetler
7. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	-
	Sağlık Sorunları	Hastalık
	Sağlık Hizmetleri	Teşhis
	Diğer	İbn-i Sina, Prof. Dr. Aydoğan Özcan

Tablo 4 incelendiğinde; sosyal bilgiler ders kitaplarında “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanı kapsamında, sağlık konularında çeşitlilik gözlenen ders kitabının 4. sınıf düzeyinde olduğu, diğer sınıf seviyelerinde ise sağlık içeriklerinin nispeten sınırlı olduğu görülmektedir. Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı; “bilim ve teknolojinin gelişim sürecini ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini” ele alan bir nitelik taşımaktadır (MEB,2018). Bu bağlamda 4. sınıf ders kitabında; “Teknolojik ürünleri kendisine, başkalarına ve doğaya zarar vermeden kullanır.” kazanımına yönelik olarak, uzun süre teknolojik alet kullanımından kaynaklı sağlık sorunlarına yoğun şekilde değinilmiştir. 5. sınıf ders kitabında; “Teknoloji kullanımının sosyalleşme ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisini tartışır.” kazanımına ilişkin olarak sağlık ile ilgili içeriklerde, teknolojinin teşhis ve tedavi gibi süreçleri içeren sağlık hizmetini alma noktasında sağladığı kolaylıklara yer verildiği görülmüştür. 6. sınıf ders kitabında; “Bilimsel ve teknolojik gelişmelerin gelecekteki yaşam üzerine etkilerine ilişkin fikirler ileri sürer.” kazanımına dair sağlık ile ilgili içeriklerle bilimsel ve teknolojik gelişmelerin sağlık alanına etkileri yer almıştır. 7. sınıf ders kitabında; “Türk-İslam medeniyetinde yetişen bilginlerin bilimsel gelişime sürecine katkıları değerlendirilir.” kazanımına ilişkin İslam bilginlerinin tıp alanına katkıları değerlendirilerek ve temsili resim kullanılarak İslam bilginleri hakkında bilgi verilmiştir. Özetle; Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanı kazanımları incelendiğinde, bilimsel düşüncüyü temel alarak bilim ve teknolojideki gelişmelerin, toplumsal yaşam üzerindeki olumlu-olumsuz etkileri dikkate alınarak konu içeriklerinde sunulduğu görülmektedir. Ayrıca ders kitaplarında çeşitli hastalıkların tedavisinde uygulanan yöntemler, teknolojik cihazlar, yapay zekâ ve nanoteknoloji gibi 21. yüzyılın gelişmeleri ile tıp alanına katkı sağlayan bilginler ve bilim insanları tanıtıldığı bulgularına ulaşılmaktadır.

Bilim, Teknoloji ve Toplum öğrenme alanına ilişkin 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyi ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklerin kodlandığı cümle örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Uzun süre bilgisayar başında oturmak baş, göz ve kulak ağrısı; baş dönmesi, kan basıncında yükselme, sinirlilik ve yorgunluk yapabilir. Ayrıca omuz ve boyun tutulmaları ile bel ağrısına da neden olabilir.” [s.115 / 4SB]

“Önceden hastanede tedavi olmak için sabahın erken saatlerinde sıra almak için hastaneye gidilirdi. Günümüzde ... ALO182’yi arayarak tedavi için randevu alınabilmektedir.” [s.97 / 5SB]

“Tıpta nanoteknoloji ile hastalıkların önüne geçilebilecek, hücreler tamir edilebilecek ve yaşlanma yavaşlatılabilecektir.” [s.144 / 6SB]

“Prof. Dr. Aydoğan Özcan tıp alanında bir buluş yaptı. Cep telefonlarını taşınabilir laboratuvara çevirerek bir cihaz geliştirdi. Bu cihaz pek çok hastalığı teşhis edebilecek sıradan testler yapıyor.” [s.139/ 7SB]

Tablo 5.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanında yer alan sağlık konularının dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kategoriler	Sağlık İle İlgili İçerikler
4. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme, Barınma, Sıcaktan-Soğuktan Korunma, Fiziksel Aktivite/ Oyun, Temizlik, Sağlığın Önemi, Açlık, Yetersiz Beslenme, Kişisel Bakım, Uyku
	Sağlık Sorunları	Zehirlenme, Can Kaybı
	Sağlık Hizmetleri	Kızılây, İlaç, Sağlık Gideri
	Diğer	Temizlik Malzemesi, Sağlığa Zararlı Maddeler/Malzemeler
5. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme, Barınma, Su İçmek, Fiziksel Aktivite/Spor, Sağlık Turizmi, Dinlenmek, Sağlıklı Gıda
	Sağlık Sorunları	Engelli, İşitme Engeli, Sağlık Sorunu, Can Güvenliği
	Sağlık Hizmetleri	İlaç, Sağlık Hizmeti
	Diğer	-
6. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme, Orman (Oksijen)
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	Kamu Hizmetleri (Sağlık)
	Diğer	Doğal Kaynakların Bilinçsiz Tüketimi, Çevre Kirliliği
7. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	-
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	Şifahane, Darüşşifa, Eczane, Hamam, İmarethane, Aşevi, Kızılây, Yeşilây, Tüketici ve Çevre Eğitim Vakfı (TÜKÇEV), Serebral Palsili Çocuklar Derneği (SERÇEV)
	Diğer	Çevre ve Sağlık Sorunları, Çevre Kirliliği, Çarpık Kentleşme, Moleküler Biyoloji ve Genetik, Uygulamalı Tıp Eğitimi

Tablo 5 incelendiğinde; sosyal bilgiler ders kitaplarında “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanı kapsamında, her sınıf seviyesinde sağlık konularına yer verildiği görülmektedir. Bu öğrenme alanı ile öğrencilerin; girişimci bir nitelik kazanması ve bilinçli tüketici olmalarının sağlanması, ülke kaynaklarının sınırlı olduğunu kavramaları, var olan kaynakların korunmasının önemi dikkate alınmıştır. Bu bağlamda 4. sınıf ders kitabında; “İstek ve ihtiyaçlarını ayırt ederek ikisi arasında bilinçli seçimler yapar.” kazanımına yönelik sağlık ile ilgili belirlenen içeriklerde; insanların varlığını sürdürebilmesi için gerekli olan nefes alma, beslenme, barınma, soğuktan ve sıcaktan korunma gibi temel ihtiyaçlara değinilmiştir. 5. sınıf ders kitabında; “İş birliği yaparak üretim, dağıtım ve tüketime dayalı yeni fikirler geliştirir.” kazanımına ilişkin sağlık ile ilgili içeriklerde lise öğrencilerinin, işitme engellilerin çevresiyle sağlıklı iletişim kurabilmesi için konuşmayı işaret diline çeviren bir yazılım geliştirdiğine yönelik internet haberi verilmiştir. 6. sınıf ders kitabında “Kaynakların bilinçsizce tüketilmesinin canlı yaşamına etkilerini analiz eder.” kazanımıyla ilişkili olarak doğal kaynakların bilinçsiz tüketimi, toprak, su ve hava kirliliği gibi çevre sorunlarının etkilerine değinilmiştir. 7 sınıf ders kitabında ise; “Kurumların ve sivil toplum kuruluşlarının çalışmalarına ve sosyal yaşamdaki rollerine örnekler verir.” kazanımı bağlamında Yeşilây ve Kızılây gibi kamu yararını gözetilen kurumlarla ilişkili sağlık ile ilgili içerikler yer almaktadır.

Üretim, Dağıtım ve Tüketim öğrenme alanına ilişkin 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyi ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklerin kodlandığı cümle örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Temizliğe ve sağlıklı olmaya önem vermeliyiz. Bu nedenle sebze, meyve gibi gıdaları alırken tazeliğine ve temizliğine dikkat etmeliyiz.” [s.133/4SB].

“İnsanların gittikleri yerlerde kalacağı yer sayısındaki artış eğitim, spor, kongre ve sağlık amaçlı turizmin de yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır.” [s.122/5SB]

“İnsanların akarsu, göl ve denizlere bıraktıkları kirli atık suları ve atık maddeler bu sulara yaşayan canlıların yok olmasına neden olmaktadır.”[s. 173/6SB].

“Serebral Palsili Çocuklar Derneğinin amacı serebral palsili çocukların eğitimi ve sağlık alanındaki haklarından en iyi şekilde faydalanmaları için çalışmaktadır.” [s.157 /7SB].

Tablo 6.

Etkin Vatandaşlık öğrenme alanında yer alan sağlık konularının dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kategoriler	Sağlık İle İlgili İçerikler
4. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme, Barınma, Sağlıklı Çevre Hakkı, Fiziksel Aktivite /Oyun, Yaşama Hakkı, Dinlenme, Temiz Çevre, Yetersiz Beslenme, Antrenman, Fiziksel Aktivite/Spor
	Sağlık Sorunları	Şiddet, İstismar, Engellilik, Hastalık
	Sağlık Hizmetleri	Aşı, Sağlık Hizmeti, Sağlık Hizmeti Alma Hakkı
	Diğer	-
5. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Barınma, Beslenme, Sağlıklı Çevre
	Sağlık Sorunları	Sağlık Sorunu, Hasta Olmak, Hastalık, Salgın Hastalık, Bulaşıcı Hastalık, Beden Sağlığı, Ruh Sağlığı, Yaşama Hakkı, Vücut Bütünlüğü Dokunulmazlığı, Doğum-Ölüm
	Sağlık Hizmetleri	Sağlık Hizmeti, Sağlık Kuruluşu, Doktor, Muayene, Hastane, Tedavi, Aile Sağlığı Merkezi, Sağlık Bakanlığı, Adli Tıp Kurumu, Lösev, Kan Kanseri, Yeşilay, Madde Bağımlılığı, Tedavi, Tema, Genel Sağlık Sigortası, Sağlık Hakkı, Tedavi
	Diğer	Çevre Kirliliği, Tıbbi Deney
6. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Toplum Sağlığı
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	Sağlık Hakkı, Tıbbi Aletler
	Diğer	Esen Karamürsel Akpek-Tıp Teknolojisi, Kadına Yönelik Şiddet, Cinsiyet Ayrımcılığı
7. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	-
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	Sosyal Devlet Anlayışı-Sağlık Hizmetleri
	Diğer	-

Tablo 6 incelendiğinde; sosyal bilgiler ders kitaplarında “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanına ilişkin tüm sınıf düzeylerinde sağlık ile ilgili içeriklere yer verildiği görülmektedir. Etkin Vatandaşlık öğrenme alanı doğası gereği grup, kurum ve sosyal örgütlere odaklanmaktadır ve dolayısıyla bu öğrenme alanında sağlık konusunda devletin vatandaşa, vatandaşın da devlete karşı sorumlulukları ve bireylerin toplumsal hizmetlere katılımı konusunun odak noktasını oluşturduğu anlaşılmaktadır. Örneğin, 4. sınıf ders kitabında; “Çocuk olarak sahip oldukları haklara örnekler verir.” kazanımına ilişkin içerikte, bütün çocukların nitelikli sağlık hizmeti alma, beslenme ve hastalıklara karşı aşılama hakları vurgulanmıştır. 5. sınıf ders kitabında; “Bireysel ve toplumsal ihtiyaçlar ile bu ihtiyaçların karşılanması için hizmet veren kurumları ilişkilendirir.” kazanımına yönelik sağlık ihtiyacımızın karşılanması için hizmet veren kurumlar tanıtılmıştır. 6. sınıf ders kitabında; “Türk tarihinden ve güncel olaylardan yola çıkarak toplumsal hayatta kadına verilen değeri fark eder.” kazanımı ile ülkemizde tıp teknolojisi alanında gelişmelere katkı sağlayan bilim insanı Esen Karamürsel Akpek tanıtılarak Türk kadınının sağlık alanına katkısına değinilmiştir. 7. sınıf ders kitabında ise; “Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin temel niteliklerini toplumsal hayattaki uygulamalara ilişkilendirir.” kazanımı ile sosyal devlet anlayışı vurgulanarak herkesin sağlık hizmetlerinden yararlanabileceği belirtilmiştir.

Etkin Vatandaşlık öğrenme alanına ilişkin 4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyi ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklerin kodlandığı cümle örnekleri aşağıda verilmiştir:

“Her çocuğun beslenme, hastalıklara karşı aşılama ve nitelikli sağlık hizmeti alma hakkı vardır.” [s.155/4SB].

“Aile sağlığı merkezleri, tıp merkezleri ve hastaneler sağlık ihtiyacımızı karşılayan kurumlara örnektir...” [s.155/ 5SB]

“Toplumun huzur ve mutluluğu için hak ve özgürlüklerimiz sınırsız değildir. Ülke bütünlüğünü, toplum sağlığını ve güvenliğini korumak amacıyla özgürlükler kanunlar çerçevesinde sınırlandırılabilir.” [s.215/ 6SB].

“Sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim gibi hizmetler devlet güvencesi ile yapılır ve bu hizmetlerden herkes yararlanabilir.” [s.190/ 7SB].

Tablo 7.

Küresel Bağlantılar öğrenme alanında yer alan sağlık konularının dağılımı

Sınıf Düzeyi	Kategoriler	Sağlık İle İlgili İçerikler
4. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Temiz Su
	Sağlık Sorunları	Can Güvenliği
	Sağlık Hizmetleri	-
	Diğer	Şifa, Temizlik Malzemesi/Ürünleri, İlaç İhracı
5. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Beslenme, Barınma
	Sağlık Sorunları	Solunum Hastalığı
	Sağlık Hizmetleri	Sağlık Tedavi Tesisleri, Doktor
	Diğer	İbn-i Sina- Tıp Alanı
6. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	-
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	Tıbbi Aletler
	Diğer	-
7. Sınıf	Sağlıklı Yaşam	Açlık
	Sağlık Sorunları	-
	Sağlık Hizmetleri	Dünya Sağlık Örgütü (WHO)
	Diğer	Doğal Afetler, Küresel İklim Değişimi, Sağlıkın Geliştirilmesi

Tablo 7 incelendiğinde; sosyal bilgiler ders kitaplarında “Kültürel Bağlantılar” öğrenme alanına yönelik tüm sınıf düzeylerinde sağlık içerikli konulara yer verildiği görülmektedir. Öğrenme alanının kazanımları incelendiğinde doğrudan sağlık ile ilgili kazanımların olmadığı, ders kitaplarında sağlıkla ilgili belirlenen kategorilere uygun konu, kavram ve içeriklerin sınırlı şekilde yer aldığı görülmektedir. Örneğin, 4. sınıf ders kitabında; “Türkiye’nin komşuları ve diğer Türk Cumhuriyetleri ile olan ilişkilerini kavrar.” kazanımı doğrultusunda spor organizasyonları, ilaç ihracı ve temiz su ihtiyacı gibi durumlar ön plana çıkartılmıştır. 5. sınıf ders kitabında; “Çeşitli ülkelerde bulunan ortak miras öğelerine örnekler verir.” kazanımına ilişkin sağlık ile ilgili içeriklerde İbn-i Sina’ya yer verilmiş ayrıca beslenme, barınma gibi temel ihtiyaçlar vurgulanmıştır. 6. sınıf ders kitabında; “Ülkemizin diğer ülkelerle olan ekonomik ilişkilerini analiz eder.” kazanımıyla ilişkili olarak yalnızca sağlık hizmetleri kategorisi kapsamında sadece tıbbi aletler konusuna değinilmiştir. 7. sınıf ders kitabında ise; “Türkiye’nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlara örnekler verir.” kazanımına yönelik olarak Dünya Sağlık Örgütü (WHO) tanıtılmıştır. Ayrıca “Arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunların çözümüne yönelik fikir önerileri geliştirir.” kazanımına yönelik ise doğal afetler, küresel iklim değişimi, açlık gibi günümüz dünya sorunlarını kapsayan konu içerikleriyle birlikte çeşitli etkinlikler yer almıştır.

4, 5, 6 ve 7. sınıf düzeyinde ders kitaplarında Küresel Bağlantılar öğrenme alanına ilişkin sağlık ile ilgili içeriklerin kodlandığı cümle örnekleri aşağıda verilmiştir;

“Türkiye Gürcistan’a plastik borular, temizlik malzemeleri, tıbbi ilaçlar ve inşaat malzemeleri ihraç eder.” [s.179/4SB].

“İbn-i Sina’nın tıp alanında verdiği tavsiyelere uyan dünyanın farklı bölgelerindeki insanlar, sağlığına kavuşmuştur. Bu nedenle İbn-i Sina tüm insanlığa ait ortak bir değerdir.” [s.191/5SB].

“TUIK 2018 verilerine göre en fazla ithal ettiğimiz on ürün içerisinde tıbbi aletler ...” [s.238/6SB].

“Açlık sorununu çözmek için, nüfus artışının yavaşlatılması, eşitsizliğin olduğu tüm savunmasız grupların sağlığının geliştirilmesi ... gerekmektedir.” [s.216/7SB].

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırmada (4, 5, 6 ve 7. sınıf) sosyal bilgiler ders kitaplarında sağlık konularının öğretim programında yer alan öğrenme alanları temelli olarak nasıl yer aldığı incelenmiştir. Öncelikle çalışma bulguları genel olarak değerlendirildiğinde sınıf düzeylerine göre, sosyal bilgiler ders kitaplarında tüm öğrenme alanları özelinde sağlık ile ilgili içeriklere yer verildiği görülmüştür. Ancak sağlığa dair içeriklerde çeşitliliğin az olduğu tespit edilmiştir. Bunlarla birlikte sağlık ile ilgili konuların ders kitaplarında; toplum sağlığı, sağlıklı olmaya önem verme, sağlık hizmetleri, sağlık sorunları, sağlık alanında yaşanan gelişmeler ve teknolojiler, sağlık hakkı gibi içeriklerle öğrenme alanları kapsamında yer aldığı sonucuna ulaşılmıştır.

Sosyal bilgiler ders kitaplarında sağlık ile ilgili içeriklerin öğrenme alanları ve sınıf düzeylerine göre dağılımına ilişkin elde edilen sonuçlar ise özetle şu şekildedir:

Yenilenen 2018 sosyal bilgiler öğretim programı doğrultusunda hazırlanmış olan sosyal bilgiler ders kitaplarında sağlık konularına sağlıklı yaşam, sağlık sorunları ve sağlık hizmetleri kategorileri bağlamında yer verildiği söylenebilir. Tüm sınıf düzeylerinde öğrenme alanları sağlık ile ilgili konular doğrultusunda analiz edildiğinde; “Birey ve Toplum” ile “Üretim Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarında sağlık konularının çeşitlilik ve yoğunluk arz ettiği gözlenmiştir. Öte yandan “Kültür ve Miras” ile “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanları bağlamında ise sağlık ile ilgili içeriklerin büyük oranda yetersiz kaldığı sonucuna ulaşılmıştır.

4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı, Birey ve Toplum öğrenme alanı kapsamında “*Kendisini farklı özelliklere sahip diğer bireylerin yerine koyar.*” kazanımına dair açıklama kısmında “... engelli, yoksul, devlet bakımına muhtaç veya kronik sağlık sorunları yaşayan bireylerin durumlarına da değinilir.” (MEB, 2018) ifadesi ile sağlık konularına doğrudan dikkat çekilen tek sınıf düzeyi durumundadır. İlgili ders kitabında fiziksel aktivite, beslenme, barınma, fiziksel hastalıklar, bulaşıcı hastalıklar, temizlik, sağlığa zararlı maddeler, şiddet, istismar, ilk yardım, sağlık hizmeti veren kurum ve kuruluşlar, sağlık çalışanları, çevre sorunları gibi konulara dikkat çekildiği görülmüştür.

5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında sağlık ile ilgili konuların hastane, aşı, tıbbi yardım, sağlık kontrolü, sağlık hizmeti gibi içerikler özelinde yoğunlaştığı gözlenmiştir. 5. sınıf özelinde elde edilen bu sonucun ortaya çıkmasında, bu sınıf seviyesi kazanımlarında çocuk haklarının (MEB, 2018) dolayısıyla sağlık hakkının ön plana çıkartılmasının etkili olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda, öğrencilerin özellikle beden ve sağlıkla ilgili bilgi ve becerileri kazanmasının yanı sıra öğrencilerin değerleri, yasaları ve bilimsel bilgileri kullanarak kendilerini ifade etmelerinin sağlanmasında yaşam becerilerinin (kişisel, sosyal ve vatandaşlık becerileri) öğrenilmesine katkıda bulunacağı açıktır (Jourdan, 2011)

6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabı analiz edildiğinde, sağlık ile ilgili konulara beslenme ve sağlık gibi temel ihtiyaçlar, çeşitli sağlık sorunları, sağlık hizmeti veren kurum ve kuruluşlar, sağlığı doğrudan ya da dolaylı olarak etkileyen küresel sorunların varlığı şeklinde içeriklerde yer verilmiştir.

7. sınıf ders kitabında ise sağlık konularının özellikle hamam, şifahane, darüşşifa gibi ifadelerle Türk kültürü ve tarihi bağlamında ele alındığı görülmüştür. Bu durumun 7. sınıf konu içeriklerinin tarih disiplini ağırlıklı olmasından kaynaklı olabileceği düşünülmektedir.

Sosyal bilgiler dersinin amaçlarından biri, öğrencilere toplumsal kişilik kazandırarak hak ve sorumluluklarını bilen, çevresindeki olaylara karşı bilinçli, iyi vatandaş olarak yetişmelerini sağlamaktır (Gömleksiz ve Cüro, 2011). Sağlık ile insan hakları arasındaki ilişki (WHO, 2012) göz önüne alındığında bu konunun sosyal bilgiler alanında irdelenmesi yerinde olacaktır. Çünkü sağlık her şeyden önce insanlar arası sosyal ilişkileri ve davranışları kapsamaktadır (Aytaç ve Kurttaş, 2015). Bu doğrultuda, sosyal bilgiler öğretim programı kapsamında sağlık ile ilgili içeriklerin yer alması bireysel ve toplumsal anlamda sağlık bilincinin oluşmasını destekleyecektir. Ancak 2005 yılında uygulamaya konulan sosyal bilgiler öğretim programında “Afetten korunma ve güvenli yaşam” ve “sağlık kültürü” aradisiplineriyle yapılan ilişkilendirilmenin (MEB, 2005) güncellenen 2018 programında yapılmadığı, sağlık konularına ilişkin herhangi bir değer ve beceriye yer verilmediği, diğer taraftan sağlık konuları ile ilgili kazanımlarında ilgili programda yetersiz olduğu görülmektedir (Kılcan, Seyhan ve Güneş, 2020). Nitekim sosyal bilgiler dersinin, sağlığın öneminin vurgulanması ve bir değer olarak yeni nesillere aktarımının sağlanması hususunda önemli bir misyonu bulunuyorken, 2017 yılında gerçekleştirilen müfredat yenileme çalışmaları ile bu özelliğine vurgu yapılmadığı anlaşılmaktadır. Uygulamaya konulan yeni öğretim programı ile Sağlık Kültürü ara disiplini ilişkilendirmesinin yapılmadığı, temizlik ve sağlıklı olmaya önem verme değerinin programdan çıkarıldığı ve sağlık konuları ile ilgili becerilere ve kazanımlara yeterli oranda yer verilmediğine (İnel ve Urhan, 2018; Kılcan, Seyhan ve Güneş, 2020; Turan, 2018) yönelik tespitlerin varlığının, bu çalışmanın bulgularını desteklediği düşünülmektedir. Ayrıca sosyal bilgiler öğretim

programının önemli bir boyutunu oluşturmaya rağmen ilgili literatürde sağlık konularının söz konusu programda temsil yeteneğinin azaldığının ifade edilmesi de (İnel ve Urhan, 2018; Kılcan, Seyhan ve Güneş, 2020; Turan, 2018) çalışma sonuçları ile örtüşen bir sonuç olarak nitelendirilebilir.

Öte yandan ilgili literatür incelendiğinde, sosyal bilgiler öğretim programı ve ders kitapları bağlamında spesifik olarak sağlık ile ilgili içeriklerin incelendiği benzer araştırmalara rastlanılmamıştır. Ancak sosyal bilgiler öğretimine dair farklı çalışmalar ve sağlık konularına temas eden farklı branşlardaki araştırma sonuçlarının, bu çalışmanın bulguları ile benzerlik gösterdiği hususlar olduğu anlaşılmaktadır. Sönmez ve Bilir Seyhan (2016) MEB 2013 Okul Öncesi Eğitim Programı'nı sağlık kavramı açısından incelendikleri araştırmalarında, Okul Öncesi Eğitim Programı'nda kısıtlı şekilde sağlık konusuna ve sağlığa dair kavramlara yer verildiği bulgusuna ulaşmışlardır. Öte yandan Sönmez (2015) tarafından, ortaöğretimde okutulan biyoloji (9, 10, 11 ve 12. sınıf) ve sağlık bilgisi ders kitaplarının sağlık okuryazarlığını kazandırmaya yönelik yeterlilik açısından inceleyen çalışmada da biyoloji ders kitaplarında sağlıkla ilgili bilgilerin, sağlık ile ilgili görsel öğelerin ve sağlığa dair kazanımların yetersiz olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu doğrultuda; sağlığa ilişkin sosyal bilgiler ders kitaplarında tespit edilen benzer sonuçların, diğer ders kitaplarında ve öğretim programlarında da mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Eğitim sürecinde yararlanılan ders kitapları öğretmenlerin neler öğreteceğini, öğrencilerinde neler öğreneceğini etkileyen önemli bir ders materyalidir (Yapıcı, 2004). Bu anlamda, dersin öğretim programında belirlenen içeriğin aktarılmasında ders kitaplarının etkisinin önemli olduğu gerçeğinin göz ardı edilmemesi beklenmektedir.

Çalışma bulgularından yola çıkılarak şu öneriler sıralanabilir: Öncelikle ders kitaplarında sağlıklı yaşamı teşvik eden kazanım ve etkinlik örneklerine daha çok yer verilebilir. Özellikle 6. ve 7. sınıf ders kitaplarında sağlık sorunları kategorisinin güçlendirilmesi bu bağlamda çeşitli sağlık sorunlarına dikkat çekilerek farkındalık sağlanması tavsiye edilebilir. Ayrıca toplumsal hayat ve birey için hayati önem taşıyan sağlık konusuna, sağlık hakları bağlamında her bir ders kitabında daha sık vurgulanması ve dikkat çekilmesi önerilebilir.

KAYNAKÇA

- Abide, Ö. F. & Gelişli, Y. (2020). Sosyal Bilgiler ders kitaplarının ve öğretim programlarının çocukların güvenli internet kullanımları açısından incelenmesi. *JRES*, 7 (1), 248-269.
- Aktın, K. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında okul dışı öğrenme ortamları ve bu ortamlarda kazandırılacak beceriler. *International Social Sciences Studies Journal*, 6 (64), 2505-2522.
- Alu, A. (2017). Sağlıkın temel kavramları. *Sağlık Yönetimi Dergisi*, 1 (2), 32-41.
- Aytaç, Ö. & Kurdaş, M. Ç. (2015). Hastalığın toplumsal kökenleri ve sağlık sosyolojisi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 25 (1), 231-250.
- Balcı, A. (2020). COVID-19 özelinde salgınların eğitime etkileri. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3 (3), 75-85.
- Baltacı, A. (2019). Nitel araştırma süreci: Nitel bir araştırma nasıl yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5 (2), 368-388.
- Baş, K. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında sanat kavramının ve sanat içerikli konuların yeri. *Akdeniz Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 14 (31), 668-691.
- Bröder, J., Okan, O. & Bauer, U. (2017). Health literacy in childhood and youth: a systematic review of definitions and models. *BMC Public Health*, 17 (361), 2-25.
- Çınar, S., Ay, A. & Boztepe, H. (2018). Çocuk sağlığı ve sağlık okuryazarlığı. *Sağlıkta Performans ve Kalite Dergisi*, 14 (2), 25-39.
- Çoban, T. & Özcebe (2019). Çocuklarda sağlığın geliştirilmesinde sağlık okuryazarlığının rolü. *Türkiye Halk Sağlığı Dergisi*, 17 (3), 337-349.
- Demirkaya Gedik, H. (2008). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel konular. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12 (1), 117-134.
- Dere, İ. & Uçar, A. (2020). Küresel bağlantılar öğrenme alanının sosyal bilgiler ders kitaplarına yansımalarının incelenmesi. *Yaşadıkça Eğitim*, 34 (2), 212-240.
- Gömlüksiz, M. N. & Cüro, E. (2011). Sosyal bilgiler dersi öğretim programının toplumsal ihtiyaçları karşılama düzeyine ilişkin öğretmen görüşleri. *Milli Eğitim*, 190, 145-166.
- Gülersoy, A.E. (2013). İdeal ders kitabı arayışında sosyal bilgiler ders kitaplarının bazı özellikler açısından incelenmesi. *International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education*, 2 (1), 8-26.
- Güngör, S. & Erdem, R. (2019). Sağlıklı yaşam sendromuna dair kavramsal bir inceleme. *G.Ü. İslahiye İİBF Uluslararası E-Dergi*, 3 (3), 121-131.

- Güzel, D. & Şimşek, A. (2012). Milli Eğitim Şûralarında ders kitapları. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 23, 172-216.
- Hagell, A., Rigby, E. & Perrow, F. (2015). Promoting health literacy in secondary schools: A review. *British Journal of School Nursing*, 10 (2), 82-87.
- İnel, Y. & Urhan, E. (2018). Model analizi etkinliği: Ortaokul öğrencileri hangi değerleri, kimden öğreniyor? *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 2 (1), 44- 51.
- Jourdan, D. (2011). *Health education in schools: The challenge of teacher training*. Saint Denis: Inpes.
- Kaya, E. (2020). *Hayat bilgisi, sosyal bilgiler ve fen bilgisi derslerinin temeli: Toplu öğretim sistemi*. Ankara: Pegem Akademi.
- Kaymakçı, S. (2012) Sosyal bilgiler programında ilişkilendirmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 12 (2), 273-304.
- Kılcan, B., Seyhan, O. & Güneş, G. (2020). Sağlık okuryazarlığı ve sosyal bilgiler. R. Turan ve H. Akdağ (Ed.) *Sosyal bilgiler öğretiminde yeni yaklaşımlar- IV* (s. 204-225). Ankara: Pegem Akademi.
- Kickbusch, I.S. (2001). Healty literacy: Addressing the health and education divide. *Health Promotion International*, 16 (3), 289-298.
- Kurtdaş, M. (2016). “Sağlıklı yaşam!” Sloganı etrafında şekillenen yeni tüketim biçimleri. *Sosyolojik Düşün*, 1 (1), 1-10.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2005). *İlköğretim sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve kılavuzu (6. ve 7. sınıflar)*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2013). *İlköğretim 4 sosyal bilgiler öğretmen kılavuz kitabı*. Ankara: MEB.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar)*. Ankara: MEB.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019a). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Milli Eğitim Bakanlığı (2019b). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. Ankara: Devlet Kitapları Müdürlüğü.
- Milli Eğitim Bakanlığı. (1973). *Milli Eğitim Temel Kanunu*. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> (Erişim Tarihi:20/04/2021)
- Öztürk, T. & Veziroğlu, K. (2020). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel olayların durumu. *Uluslararası Karamanoğlu Mehmetbey Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 180-193.
- Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri* (Çev. M. Bütün ve S. B. Demir). Ankara: Pegem Akademi.
- Pelitoğlu, F., Çıldır Pelitoğlu, F. & Özgür, S. (2013). İlköğretim öğrencileri için sağlık tutum ölçeği geliştirilmesi. *Necatibey Eğitim Fakültesi Elektronik Fen ve Matematik Eğitimi Dergisi*, 7 (1), 32-56.
- Sağlam, M., Vural, L. & Akdeniz, C. (2011). Küreselleşmenin Türkiye'deki ilköğretim sosyal bilgiler ve ders kitaplarında görülen yansımaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 10 (35), 01-15. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70238> (Erişim Tarihi:20/04/2021)
- Sönmez, S. (2015). *Ortaöğretimde sağlık okuryazarlığı*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sönmez, S. & Bilir Seyhan, G. (2016). MEB 2013 okul öncesi eğitim programının sağlık kavramı açısından incelenmesi. *Turkish Online Journal of Qualitative Inquiry*, 7 (1), 146-174.
- Şanlı, C. (2020). The analysis of spatial thinking skills in the questions included within social sciences coursebooks. *International Journal of Geography and Geography Education (IGGE)*, 42, 118-132.
- Şahin, E. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Ankara: Anadol Yayıncılık.
- Şahin, İ. & Özata, E. (2009). Türkiye'deki sağlık eğitiminin Finlandiya, Amerika (New Jersey ve Massachusetts), Kanada (Saskatchewan) sağlık eğitimleriyle karşılaştırılması. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17 (1), 606-623.
- Taşkın, A. & Memişoğlu, H. (2019). Sosyal bilgiler ders kitaplarında güncel konulara yer verilme durumunun incelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 27 (2), 599-610.
- Turan, R. (2018). 2017 İlkokul ve ortaokul sosyal bilgiler dersi öğretim programı üzerine genel bir değerlendirme. *Ulusal Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 295-328.
- Türk Dil Kurumu-TDK (2021). *Güncel Türkçe sözlük*. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi:15/04/2021)
- Tüysüz, S. (2019). *İlkokul sosyal bilgiler 4 ders kitabı*. Ankara: Tuna Matbaacılık.
- Wach, E. (2013). Learning about qualitative document analysis. <https://opendocs.ids.ac.uk/opendocs/bitstream/handle/20.500.12413/2989/PP%20InBrief%2013%20QDA%20FINAL2.pdf?sequence=4>. (Erişim Tarihi. 05/04/2201)

- Winkelman TN, Caldwell MT, Bertram B, & Davis, M.M. (2016). Promoting health literacy for children and adolescents. *Pediatrics*. 138 (6), 1-3.
- World Health Organization (1946) "Constitution of the World Health Organization". <https://www.who.int/about/who-we-are/constitution> (Erişim Tarihi:10/04/2021)
- World Health Organization (2012). Health education: Theoretical concepts, effective strategies and core competencies. WHO Regional Office for the Eastern Mediterranean. <https://apps.who.int/iris/handle/10665/119953> (Erişim Tarihi:31/03/2021)
- Yapıcı, M. (2004). İlköğretim 1. kademe ders kitaplarının öğrenci düzeyine uygunluğu. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 121-130.
- Yıldırım, A. & Şimşek, Y. (2018). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara: Seçkin.
- Yılmazel, G. & Çetinkaya, F. (2016). Sağlık okuryazarlığının toplum sağlığı açısından önemi. *TAF Prev Med Bull*, 15 (1), 69-74.